

Etnobotaničarka Vlasta Mlakar o ritualni rabi rastlin

“Starodavno zdravilstvo nam razkriva, da je beseda najstarejše zdravilno sredstvo”

Foto: Petra Meznicec

“O, kako lep octovec” se navduši Vlasta Mlakar in pojasni: “Octovec je iz Severne Amerike. Njegovo socvetje je odlično za poletne osvežilne napitke, saj ima kiselkast okus; od tod tudi njegovo ime.” Zgodba se ponovi in vsakih nekaj metrov, ko Mlakarjeva zagleda novo, čudovito rastlino.

Vlasta Mlakar je etnobotaničarka. Preučuje svojo ljubezen, rastline, in to na čisto poseben način.

* Kako si vaši bližnji zapomnijo sprehode z vami? “Sprehodi so vsekakor v znamenju občudovanja rastlin. Pri vsaki rastlini se moram ustaviti, jo pogledati in

se ji načuditi. Pravim, da sem kot koza, ki se mora naužiti paše. In sosednji pašnik je vedno še lepši ...”

* Rastline so naši predniki uporabljali v različne namene, najpogostejša je bila raba v prehrani in zdravilstvu. Katera raba pa je vas najbolj presenetila?

“Zagotovo tista, ki je danes najbolj oddaljena. Gre za obredno, ritualna rabo rastlin. Naši predniki so imeli zelo posvečen odnos do narave in rastlin. Zanimive so tudi starejše, mnoge žal pozabljene rabe rastlin v ljudskem zdravilstvu. Ljudsko znanje se je namreč v veliki meri prenašalo z ustnim izročilom. V starodavni kulturi so bile predvsem ženske tiste, ki so nabirale zdravilna zelišča in zdravile z njimi; ženske so skrbele za ognjišče in dom, hkrati pa so znanje posredovale mlajšim rodovom. Vedeti

moramo, da so se ljudje nekoč morali pozdraviti sami, saj zdravnikov ni bilo oziroma so bili v mestih. Ljudje na podeželju so bili revni in denarja za zdravnika pogosto sploh ni bilo. Zato so se obračali tudi na ljudske zdravilce, ranocelnike ali padarje. To so bili ljudje, ki so nabirali zdravilna zelišča, poznali njihovo učinkovanje in z njimi seveda zdravili.”

* Verjetno pa vsi niso posedovali tega dragocenega znanja. V Istri, na primer, poznamo bele čarovnice, ženske, ki so imele posebno znanje in moč za zdra-

vljenje. Kako močno razširjeno je bilo tovrstno znanje o zdravilstvu?

“Lik zeliščarice, bele čarovnice, se v ljudskem bajeslovnem izročilu prepleta z ljudskim verovanjem in se pojavlja z mnogimi obrazy - rojenice in sojenice so imenovali tudi bele žene, žalik žene, svete žene, svečenice in prerokinje, z eno besedo vile. Slovensko pripovedno izročilo je ohranilo številne pripovedi o zdravilnih močeh, ki so jih posedovale vile, ki so med drugim poznale zdravilne učinke rastlin in skrivnosti zdravljenja z

zelišči, ljudi pa so zdravile tudi s svojimi nadnaravnimi sposobnostmi. Vedno pa so med ljudstvom obstajali tudi ljudje, ki so imeli dodatna znanja in so poznali določene skrivnosti. V najstarejši dobi so boleznih zdravili s preganjanjem zlih duhov z besedo in s čarom. V okviru starodavnega čarovnega zdravljenja ima posebno mesto zagovarjanje, ko zdravilec poleg uporabe zdravilnih rastlin uporablja tudi ustrezno zarotitveno besedilo, to je urok ali zagovor, kar naj

bi dodatno okrepilo potek zdravljenja. Tega pa niso znali vsi. In ta znanja je cerkev nemalokrat povezala s čarovitvom. Seveda so ljudje zdravilna zelišča nabirali tudi sami. V domači lekarni vsekakor ni smelo manjkati šentjanžvega olja za opekline, v predstavi namočene arnike za rane, bezgovega in lipovega cvetja za prehlade, in še bi lahko naštevali.”

izhaja iz animističnih predstav časčenja narave, kjer živijo dobri in zli duhovi. Bolezen je predstavljala zlega duha. Iz tega so se razvile različne obredno-magijske prakse in načini, s katerimi so si ljudje skušali pridobiti naklonjenost dobrih sil in se izogniti hudemu. Starodavno zdravilstvo nam razkriva, da je beseda najstarejše zdravilno sredstvo; od tod uporaba raznih urokov in

so jih ljudje nabirali za zdravilstvo, so jih uporabljali tudi v čarovne namene. Po ljudskem verovanju šentjanževka velja za najpomembnejšo kresno zel, ki ščiti pred nevihto, strelu in hudu uro. Sope kresnih rož so zatikali za okna, vrata in tramove v hiši in hlevu ter v zemljo na njivi, vse to z namenom, da bi čarodejne, zdravilne in plodonosne moči rastlin prenesli na ljudi, živino in polja.”

* Po čem se ljudsko znanje o rastlinskem svetu na Krasu, če že ravno pogovor poteka tu, razlikuje od ostalih slovenskih pokrajin?

“Najpomembnejše so rastline, ki tu rastejo in so bile ljudem dostopne za najrazličnejšo rabo. Glede na to, da je na Krasu prevladujoča kmetijska kultura vinska trta, so veliko zelišč namakali v vino. Lahko vam povem nekaj, kar sem izvedela na današnjem sprehodu po Krasu. Poleti so si Kraščevke za ruto zatikale bezgovo listje, da so se zavarovale pred sončno pripeko. Potem je tu netresk, ki porašča kraška obzidja, škarpe in pokopališča in je bil cenjeno do-

“Vedeti moramo, da so se ljudje nekoč morali pozdraviti sami, saj zdravnikov ni bilo oziroma so bili v mestih.”

* Omenili ste, da se je znanje prenašalo z ustnim izročilom, pa vendar, ali so mogoče ohranjeni tudi pisni viri, ki pričajo o tem, kakšno je bilo to zdravljenje?

“Zanimivo je, da so se od 16. stoletja dalje začeli pojavljati različni ljudskomedicinski rokopisi, ki so pomemben vir znanja o rastlinah in zdravljenju z njimi. Zeliščarji, ranocelniki in padarji, največkrat preprosti ljudje, ki pa so bili pisarni, so prepisovali zlasti tedaj razširjene nemške zdravilsko-zeliščarske knjige, prepisom pa so dodajali tudi svoje izkušnje. Med najbolj razširjenimi ‘vražarskimi bukvami’ na Slovenskem sta bila Kolomonov žegen in Duhovna bramba. Poleg navodil za zdravljenje ljudi in živine so ljudskomedicinski rokopisi vsebovali tudi namučne napotke, na primer navodila za iskanje zakladov ali zagovor zoper škorpjonov pik. Ljudsko zdravilstvo se je vseskozi prepletalo z ljudskim verovanjem.”

* V sodobni medicini ni prostora za zagovore. Zanima pa me, če so našim prednikom tovrstni obredi res služili za pregon boleznih ali so imeli kakšno drugo funkcijo?

“Gotovo so imeli smisel, saj so ljudje na podlagi svojih religioznih predstav verjeli, da jim to pomaga. Najbolj starodavno verovanje

zarotitvenih besedil. Samo pomislimo, kaj pomeni bolnemu tolažila beseda, in danes ni nič drugače kot nekoč. Poganska verovanja in časčenja je pozneje prekrilo krščanstvo in jih nadomestilo s svojimi svetniki in simboli. Med ljudstvom pa je starodavno verovanje živelo še naprej. Danes je veliko starodavnega znanja in dediščine za vedno izgubljene. Deloma se je ohranilo v ljudskih v šegah in navadah.”

“Poleg navodil za zdravljenje ljudi in živine so ljudski medicinski rokopisi vsebovali tudi namučne napotke, na primer navodila za iskanje zakladov ali zagovor zoper škorpjonov pik.”

* Ste tudi avtorica knjige Pradavna bajeslovna praznovanja skozi zodiakalni koledar. Katera bajeslovna praznovanja sovpadajo s poletjem?

“Kresna noč, ki je ravnokar za nami, je zelo pomemben čas v letu. Sonce je vir življenja, božanstvo na nebu. V kresnem času, ko je dan najdaljši, ima zato sonce še večjo moč. Prav tako imajo posebno čarovno moč rastline, ki cvetijo in jih nabereмо ob kresnem času. Najbolj znane kresne rože so praprotni, šentjanžve rože, kresnice, ivanjščice in še nekatere. Poleg tega, da

mače zdravilo zoper vnetje ušes, ima pa tudi magično obrambno moč za zaščito pred gromom in strelo. Na Krasu so ženske nekoč dajale jokavim otrokom list netreska, da so ga sesali in se tako pomirili. Če pogledava tisto, ki je tu pred nama ... Vemo, da se iz nje prideluje vino. Ampak ne le to. Ljudje so pri vsaki rastlini uporabljali vse, kar se je dalo. Cvetje vinske trte so uporabljali za čaj proti revmatizmu, sok, ki spomladi izteka iz obrezane trte in so mu pravili trtine solze in po so uporabljali za vnete in bolne oči. Tako kot so si nekatere

Foto: Petra Meznicec

Vlasta Mlakar: “Glavni cilj etnobotanike je, da ohrani tradicionalno znanje o rastlinah in ga naredi uporabnega za današnji čas. Rastline dajejo človeku vse, kar potrebuje za življenje.”

rabe podobne v slovenskem in tudi širšem srednjeevropskem prostoru, pa imajo pogosto svoje pokrajinsko ali krajevo različico. V tem je tudi čar ljudskega izročila.”

* Sivka na Krasu ni tradicionalna. Ali se lahko ustvari harmonija med rastlino, ki je novost v določenem okolju, in njegovimi prebivalci?

“Sivka ni neznanka ne Kraševcem ne Primorcem. Ljudsko ime za sivko je lavanda ali lavendel. V Goriskih brdih ji pravijo vandula. Sivka je samorasla sre-

odišavljanje perila. Brez dvoma dobrodošla novost pa je plantažno gojenje sivke na Krasu, ki ponuja nove načine uporabe sivke in nove oblike delovnih, družabnih in poslovnih udejstvanj v lokalni skupnosti.”

* Mogoče med pokrajinskimi res obstajajo razlike, vendar pa je ena stalnica po vseh slovenskih deželah. Zakaj je prav lipa sveto drevo Slovencev?

“Simbolizem lipe je starodaven. Lipa je našim prednikom predstavljala sveto drevo, ki so ga častili in

rabljali za celjenje ran in čiščenje zob, in še bi lahko naštevali. Lipa je bila središče vasi; v skoraj vsaki vasi jo najdemo. V njeni senci so nekaj potekala vaška zborovanja, ki jim je načeloval župan z dvanajstjo vaških starešin. V tem primeru lipa predstavlja sodno drevo, ki priča o deljenju pravice v imenu božjega. Ljudski zbori in pravde pod lipo so bile del starega državnega prava Karantanije. Lipa kot drevo življenja je stala ob strani tudi mladini, ki je vstopala v življenje. Na Koroškem je bil znan obred, znamenit rej pod lipo, ki se je ohranil kot star iniciacijski obredni ples uvajanja mladih v družbo odraslih, pri čemer je bila lipa središče obreda. Lipa simbolizira zdravje, pravico, mladost, življenje in veselje. Menim, da so to tiste pristne narodotvorne karakteristike in duhovne vrednote Slovencev, ki nas povezujejo, a žal smo nanje pozabili, namesto tega pa so v naše glave naselili najrazličnejšo ideološko navla-

ko.”

* Ste ena redkih etnobotaničark v Sloveniji. Ka-

ko človek postane etnobotanik?

“Z etnobotaniko se ukvarja tudi slovenski etnolog dr. Borut Teliban, ki pa to znanje preučuje v tradicionalnih kulturah na Papui Novi Gvineji. Mene so rastline privabljale že od malega. V srednji šoli sem začela spoznavati, nabirati in uporabljati zdravilne rastline. Ko

stojnimi raziskovalnimi ustanovami, inštituti in rastočo strokovno literaturo, medtem ko je pri nas obravnavana kot posebna panoga etnologije. Predvsem je dobro razvita v Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike. Glavni cilj etnobotanike pa je, da ohrani ali oživi tradicionalno znanje o rastlinah in ga naredi uporab-

“Ohranjene so številne pripovedi o zdravilnih močeh, ki so jih posedovale vile. Te so med drugim poznale zdravilne učinke rastlin, ljudi pa so zdravile tudi s svojimi nadnaravnimi sposobnostmi.”

sem bila študentka etnologije, so iskali nekoga, ki bi za Slovenski etnološki leksikon obdelal področje ljudskega znanja o rastlinskem svetu (etnobotanika), in zdelo se mi je povsem naravno, da se spustim in raziskovanje, saj sem poznala že dober del zdravilnih in drugih rastlin. Tedaj še nisem vedela, da mi bo ta izkušnja tudi začrtala poklicno in ustvarjalno pot, saj moje zanimanje za etnobotaniko izročilo vse do danes ni popustilo.”

* Zakaj v Sloveniji etnobotanika ni razvita?

“Povojna etnologija je bila sprva usmerjena v raziskovanje materialne, pozneje pa družbene in duhovne kulture. Predmet etnobotanike je raziskovanje

nega za današnji čas. Rastline dajejo človeku vse, kar potrebuje za življenje. Vse je iz rastlin: naša hrana, zdravila, oblačila ... Še nafta, pridobitev sodobne civilizacije, je rastlinskega izvora.”

* Se strinjate, da je med ljudmi vse več zanimanja za zeliščarstvo?

“Seveda. Vse več zanimanja je tudi za ekološko kmetijstvo, ki teži k harmoniji in sožitju človeka z naravo. Zelišča se vračajo tudi v naravnih oblikah zdravljenja.”

* Ste tudi avtorica otroških pravljic. Pravite, da vaše pravljice otrokom govori o smislu življenja. Kaj je za vas smisel življenja?

“Smysel življenja je srečanje s samim seboj. Od

Šentjanževka je po ljudskem verovanju najpomembnejša zel, ki ščiti tudi pred nevihto, strelu in hudu uro

uporabe, vloge in pomena rastlin v načinu življenja Slovencev. Pri tem etnologija zanima vse, kar ljudje o tem vedo, mislijo, verjamejo, se pogovarjajo in čutijo. Gre za kompleksen odnos med človekom in rastlino. Vloga rastlin zajema vsa področja človekovega življenja: od materialne do družbene in duhovne kulture. V tem pogledu etnobotaniko poglavitne vlogo še čakajo.”

* Etnobotanika je v nekaterih državah dobro razvita. V tujini izdajajo, na primer, cel kup revij na to temo ...

“Treba je poudariti, da je etnobotanika v tujini interdisciplinarna veda s samo-

od izvira vsa sreča. Spoznanje, kdo si, kam greš, zakaj si tu in kaj je tvoja naloga. Sliši se zapleteno in mogoče tudi je, ker nas tega niso naučili. Naša družba je vse preveč pogojevalna, včasih celo izključevalna, s tem pa se človek največkrat oddaljuje od samega sebe. Da spoznaš sebe, potrebuješ pogum, ljubezen in upanje, tudi takrat, ko je nebo prekrito s črnimi oblaki. Spoznati moraš, da si kot posameznik edinstven, hkrati pa se zavedaš soodvisnosti z drugimi. Predvsem pa moraš gojiti skrb in ljubeč odnos do samega sebe, do drugih ljudi in s tem do celotnega stvarstva.”

PETRA MEZNICEC

Ljudje so včasih pri rastlini uporabili vse, kar se je dalo. S trtinimi cvetovi so zdravili revmatizem, s sokom iz obrezane trte pa vnete oči

Foto: Marica Uriz, Zgornji